

Jerzy Holzer, *Komunizam u Europi. Povijest pokreta i sustava vlasti*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., str. 214. Prevela Magdalena Najbar-Agičić.

Jerzy Holzer, poljski povjesničar sa Sveučilišta u Varšavi i direktor Instituta političkih studija Poljske akademija znanosti, u ovoj knjizi prati razvoj komunizma od njegove geneze u 19. stoljeću do njegove propasti koncem 20. stoljeća. On povijest komunizma prati na tri razine: kao povijest pokreta, kao povijest sustava vlasti i kao povijest imperija. Kao pokret, komunizam je prošao kroz nekoliko faza. U prvoj fazi on je jako dinamičan i pojavljuje se kao protest protiv postojećih nepravdi u društvu. Holzer dobro zamjećuje kako činjenica da je komunizam najprije pobijedio u zaostalim zemljama sa tradicionalnim društvenim strukturama i malobrojnom radničkom klasom, dokazuje kako se u traganju za genezom nastanka komunizma ne može oslanjati na teorije o "klasnim sukobima", nego se to traganje mora usmjeriti na konkretne uvjete u kojima je komunistički pokret izrastao. A komunizam, kao eminentno politička pojava, izrastao je iz djelatnosti ruskih boljševika i događanja vezanih za Prvi svjetski rat. Uspostava komunističkog sistema vlasti vezana je za rusku revoluciju 1917. godinu. Sa učvršćenjem komunističke (isprava se koristio termin boljševčke) vlasti u Rusiji, komunistički se pokret širio po Evropi. Od 1917. u Rusiji funkcionira sustav komunističke vlasti, a u Evropi sustav komunističkog pokreta. Sustav vlasti se temeljio na vladajućoj partiji, aparatu sigurnosti i vojsci. Komunistički je pokret svoju zrelost doživio 30-ih godina.

Iz Drugoga svjetskog rata komunizam je izašao sa legitimacijom sudionika u demokratskoj koaliciji. "Poslijeratna popularnost komunizma proizlazila je iz uvjerenja da se on u svojim temeljnim koncepcijama pokazao uspješnim protivnikom "fašizma", kako su nazivani Hitlerova Njemačka i svi njezini saveznici. Posebice je u intelektualnim sredinama vizija nadnacionalne zajednice uspoređivana s tragedijom do koje je dovelo utemeljenje evropskog poretka na nacionalnim državama i ideologiji nacionalizma (...) Mnogi radnici i još više intelektualci vidjeli su put prema budućnosti upravo onako kako su predlagali komunisti - preko nacionalizacije gospodarstva i njegovog podređivanja pravilima planske ekonomije" (str. 62). Međutim, ubrzo je došlo do primjene represivnih mjera u komunističkim zemljama. Najveće represije su bile u Poljskoj, zatim u Jugoslaviji (ovdje bi se moglo polemizirati sa ne-

kim Holzerovim ocjenama. On, tako, stoji na stanovištu kako su poslije rata u Jugoslaviji proganjeni hrvatske ustaše, koje su za vrijeme rata bile osnovale kvazidržavu, kao i "sudionici srpskog nacionalističkog i monarhističkog pokreta otpora - četnici, koji su zbog sukoba s komunistima u posljednjoj fazi rata pristali na značajne kompromise s njemačkim okupatorima", str. 64; pitanje je da li su četnici tek "u posljednjoj fazi rata" pristajali na kompromise sa njemačkim okupatorima). Holzer, ipak, jako dobro zamjećuje nekoliko osnovnih pravila funkcioniranja sustava komunističke vlasti nakon Drugoga svjetskog rata. To su, prvo - primjena sistema represije prema snagama poraženim u ratu, drugo - stvaranje "fronti" ili "blokova", poput Narodnog fronta u Jugoslaviji, nacionalno-demokratskog fronta u Rumunjskoj, i slično, treće - uništavanje svih političkih stranaka koje su ostajale izvan "fronta" ili "bloka", četvrto - prvobitno oslanjanje jedino na socijalističke ili socijaldemokratske stranke, koje su, također, ubrzo ukidane, te peto - stvaranja obavještajnih grupa "kako u strankama koje su bile suzbijane od samog početka tako i u onima koje su bile članice "fronti", uključujući socijalističke stranke. U njih su upućivani vlastiti članovi, ili su pridobivani simpatizeri, a ponekad se nastojalo podrediti neke političare iz tih stranaka pritiscima, ucjenama ili potkupljivanjem. To je omogućavalo da se u određenom trenutku preuzme kormilo stranačkog vodstva, mada su u slučaju nužde stranke koje su se suprotstavljale uništavane" (str. 68-69).

Ovakva situacija karakterizira komunistički pokret u njegovoj drugoj fazi, koja započinje 50-ih godina 20. stoljeća. U ovome se razdoblju dinamičnost pokreta lomi nakon otkrića zločina primjenjivanih unutar komunističkog pokreta. Od 60-ih godina ovaj pokret ulazi u fazu stagnacije i propadanja. Komunizam gubi legitimitet pred zapadnim demokracijama, koje postižu veće ekonomske uspjehe, više ostvaruju načela socijalne države s većom razinom socijalne sigurnosti. Komunistički legitimitet se narušava ne samo zbog ekonomskog i socijalnog zastoja nego i zbog sve učestalijeg primjenjivanja brutalne sile u tom sustavu vlasti (Mađarska 1956., Čehoslovačka 1968., Poljska 1970. i 1981.). U ovoj utakmici sa zapadnim demokracijama, u kojoj je sve više gubio, komunizam se počeo pozivati na nacionalizam, državnu ideologiju i slično, što je označavalo odustajanje od izvorne komunističke ideologije i konačan kraj komunizma.

Holzer govori o staljinističkom sustavu komunizma, krizama koje su nastupile nakon staljinizma, komunizmu Hruščovljeva razdoblja, sustavu poststaljinističkog komunizma, Brežljevljevom dobu, razdoblju stagnacije i, konačno, raspadu komunizma.

Raspad komunističkog sustava započeo je 80-ih godina u Poljskoj, koja mu je i prije toga pružala naj snažniji otpor (događaji 1956., 1968., 1970., 1976.). Kriza u Poljskoj bila je praćena smrću Leonida Brežnjeva u Moskvi (1982.) i čestim smjenama na ruskom kormilu (Andropov, Černjenko i konačno Gorbačov od 1985.), stag-

nacijom u ostalim komunističkim zemljama (Mađarska, Rumunija), poteškoćama u Jugoslaviji nakon Titove smrti, a situacija u zapadnim komunističkim zemljama je bila takva da su one podržavale eksperiment "Solidarnosti" u Poljskoj, i tako dalje. Komunisti su u zapadnim zemljama sve više gubili na izborima (U Francuskoj su 1981. dobili svega 16% glasova i nakon toga pristali ući u koalicioni vladu socijalističkoga predsjednika Mitteranda). Sve je to vodilo krahu komunističkoga sustava. Najprije su na izborima u Poljskoj 1989. komunisti zbačeni s vlasti. Koncem januara Poljska ujedinjena radnička partija i formalno je prestala postojati, a osnovana je njezina nasljednica pod nazivom socijaldemokracije. Slično se dešavalo i u ostalim komunističkim zemljama, tamo su komunisti odmah nakon prihvatanja političkoga pluralizma na izborima gubili vlast (Mađarska, DDR, Čehoslovačka, nešto sporije su se promjene dešavale u Bugarskoj, Rumuniji, Albaniji i Jugoslaviji). Holzer u grubim potezima oslikava proces raspada komunističkih sustava, zbog čega ponekad ostaje nedovoljno precizan. Tako će on, na primjer, kazati kako je "godine 1992. Bosna (a zapravo Muslimani, koji su u njoj vladali) odlučila (je) proglašiti nezavisnot" (str. 182), premda nisu Muslimani vladali u Bosni, niti bi jedino oni, bez podrške hrvatskih političkih struktura, mogli provesti referendum i proglašiti nezavisnot. Uprkos tome, on dovoljno jasno zamjećuje kako je komunizam na prostorima bivše Jugoslavije mrtav. "Ništa nije ostalo od njegova internacionalističkog, a malo od socijalnog sadržaja. Komunizam je iznevjerio kao državni sustav koji je zauvijek trebao urediti mozaik nacija i religija", tačno zaključuje Holzer, ali je teško prihvatiti njegovo tumačenje o jugoslavenskim nacijama i religijama "sukobljenim od srednjeg vijeka do Drugog svjetskog rata" (str. 182).

Na kraju, Holzer ističe činjenicu da je većina komunističkih partija promijenila naziv i uvrstila se u red socijalističkih partija. "Malo je zemalja u kojima komunisti još uvijek igraju stanovitu ulogu, a istovremeno ne odustaju od svoje prošlosti. Francuska partija preživjela je, doduše, duboku unutarnju krizu, njezini se utjecaji smanjuju, ali ona još zadržava svoj naziv i povijest. (...) Portugalska partija (...) raspolaže još relativno velikim utjecajem. Slično je s grčkom partijom (...). Te dvije partije više su epigoni nego preteče obnove međunarodnog komunističkog pokreta" (str. 187).

Na kraju ove zanimljive knjige, Holzer se pita šta je ostalo od komunističkoga pokreta, i zaključuje: "Od evropskog komunizma ostalo je ono radi čega se taj pokret i rodio: san o pravednom i racionalnom svijetu. S jedne strane, zbog iskustva "realnog socijalizma" taj je san oslabio, ali je s druge strane - pod utjecajem svjesno ili nesvjesno upijane indoktrinacije - postao sveprisutan. U zemljama u kojima su nekada na vlasti bili komunisti, milijunima ljudi teško se pomiriti s činjenicom da su jedni siromašni, a drugi bogati, posebno kada to nije lako objasniti jasnim moralnim argumentima" (str. 191). ■

Husnija Kamberović